

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

**Taha Abdurrahman'ın Zaviyesinden Postmodern Aile ve Ahlaki Değerlerde Tersine
Dönme**

Reversal in Postmodern Family and Moral Values from the Perspective of Taha Abdurrahman

Münteha Maşalı

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Marmara University Faculty of Theology
Department of Islamic Law
muntehamasali@gmail.com | orcid.org/0000-0001-5065-7930

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 1 Kasım / November 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Mart / March 2023

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2023

Atıf | Cite as: Münteha Maşalı, "Taha Abdurrahman'ın Zaviyesinden Postmodern Aile ve Ahlaki Değerlerde Tersine Dönme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50 (Haziran 2023/1), 137-157.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Taha Abdurrahman'ın Zaviyesinden Postmodern Aile ve Ahlaki Değerlerde Tersine Dönme

Öz

Çağdaş Müslüman mütefekkir Faslı Taha Abdurrahman'ın postmodern aile hakkındaki değerlendirmelerini sunmayı amaçlayan bu makalede Taha Abdurrahman'ın, moderniteyi köklü bir eleştiriye tabi tuttuğu ve bu eleştiri üzerinden de İslami bir modernlik inşasına giriştiği özgün adı *Rûhu'l-Hadâse: el-Medhal ilâ Te'sîsi'l-Hadâseti'l-İslâmiyye* olan ve Türkçe'ye *Modernlik Ruhu* adıyla çevrilen eserinde postmodern ailede ahlaki değerlerin altüst oluş sorunuyla ilgili açıklamalarının takdimine çalışılacaktır. Tasviri bir anlatımın esas alınacağı makalede öncelikle “postmodern” kavramı gibi İslamî kültür havzasının dışında varlık kazanmış olan bir kavramı incelemeye almanın meşruiyet ve geçerliliği üzerinde durulacak, yanı sıra da Taha Abdurrahman'ın modernite-postmodernite arasındaki ilişki üzerine serrettiği düşünceleri özetlenecektir. Bu yönde bir özetleme, Taha Abdurrahman'ın anılan eserinde yürüttüğü modernite eleştirisi ve İslami bir modernlik önerisini anlamaya katkı sunacağı gibi postmodern aile bağlamında Batı'da kendini gösteren ahlaki olumsuzluk ve felaketler adına kaydedilen hususların, Müslüman aile üzerinde ne boyutta bir tesir icra ettiğine yönelik telmihlerde de bulunacaktır. Bu çerçevede Taha Abdurrahman modernite ve postmoderniteyi ideal modernlik olarak nitelendirdiği İslami modernliğe yakınlık ve uzaklık açısından ve modernlik ruhu olarak ifade ettiği ilkeleri dikkate almak suretiyle değerlendirmeye tabi tutmuş; “akılcılık” ve “ayırım” itibarıyla postmodernitenin ideale daha yakın olduğu sonucuna varmıştır. Postmodern ailedeki temel sorunun ise ideal değerlerin tersyüz olması ve zıt değerlere tutunma yönünde bir dönüşüm sergilenmesi olduğu görüşündedir. Taha Abdurrahman'a göre bu dönüşümün sebepleri postmodern ailede kişilikliliğin kişiliksizliğe dönüşmesi, yükümlülüğün yerini hazzın alması ve mutluluğun bir oyuna çevrilmesidir. Bu bağlamda kişinin ailesine karşı olan ahlaki görevi de ihlale uğramış, aile bireyleri arasındaki ahlaki ilişkiler de çözülmüştür. Taha Abdurrahman bu noktada insani gerçekliğin kendisiyle tanımlandığı ahlaki ilişkinin aileyi ayakta tuttuğunu vurgulamaktadır. Taha'ya göre aile bireylerini kişilikli kılan şey, aile içinde üstlendikleri ahlaki rolü bir başka bireyin üstlenemiyor olmasıdır. Bu itibarla aile üyelerinden bir fert ahlaki rol açısından bir başkasının yerine geçememektedir. Postmodern ailenin maruz kaldığı ahlaki dönüşümün bir diğer sebebi ise “yükümlülüğün yerini hazzın alması”dır. Nitekim postmodern ailede baba, anne ve evlat olmanın gereği olan ödevler göz ardı edilmekte, hak talebi öne çıkmaktadır. Taha bu sorunun çözümü için ise ödevin eşlik ettiği hak ile ödevin eşlik etmediği hak arasında

ayırımı gitmek gerektiğini ileri sürmektedir. Ona göre bu ayırım, ilkinin “hak”, ikincisini ise “haz” olarak isimlendirmek suretiyle ifade edilebilir. Değerli sorumluluğu ideal kılan şey ise olgusal özellikler değil vicdani ödevler ve idealist hisler bütünü olabilir ki bunlar da fitrata veya fitrî sorumluluğa işaret etmektedir. Dolayısıyla postmodern ailenin “ulvilik”, “fitrat” ve “sonsuzluk” değerleri ile bütünleştirilmek suretiyle iyileştirilmesi mümkün olacaktır. Postmodern ailedeki dönüşümün sebebi olan aile bireylerinin maruz kaldığı “kişiliksizlik” sorununun üstesinden de ancak manevi değerler etrafında şekillenecek ve aile fertlerinin ahlaki yükselişini yani ulvileşmesini sonuç verecek olan bir birlikteliğin yakalanmasıyla gelinebilir.

Anahtar kelimeler: Postmodernite, modernite, aile, ahlak, değer

**Reversal in Postmodern Family and Moral Values from the Perspective of Taha
Abdurrahman**

Abstract

In this article, which aims to present the evaluations of the contemporary Muslim thinker Moroccan Taha Abdurrahman on the postmodern family, it will be tried to present his explanations about the problem of the upheaval of moral values in the postmodern family in Taha Abdurrahman's work named *Rûhu'l-Hadâse: al-Medhal ila Te'sisi'l-Hadâseti'l-İslâmiyye*, which he subjected modernity to a radical critique and attempted to construct an Islamic modernity through this criticism. In the article, which will be based on a descriptive narrative, first of all, the legitimacy and validity of examining a concept that has gained existence outside the Islamic cultural basin, such as the concept of "postmodern", will be emphasized, and Taha Abdurrahman's thoughts on the relationship between modernity and postmodernity will be summarized. A summary in this direction will contribute to the understanding of Taha Abdurrahman's critique of modernity in his aforementioned work and an Islamic modernity proposal, as well as some references to the extent to which the issues recorded in the name of moral negativity and disasters manifested in the West in the context of the postmodern family have an impact on the Muslim family. In this framework, Taha Abdurrahman evaluated modernity and postmodernity in terms of proximity and distance from Islamic modernity, which he described as ideal modernity, and by taking into account the principles he expressed as the spirit of modernity; He concluded that postmodernity is closer to the ideal in terms of "rationality" and "separation". He is of the opinion that the main problem in the postmodern family is the inversion of ideal values and a transformation towards holding on to opposite values. According to Taha Abdurrahman, the reasons for this transformation are the transformation of personality into impersonality in the postmodern

family, the replacement of obligation with pleasure, and the transformation of happiness into a game. In this context, the moral duty of the person towards his family has also been violated, and the moral relations between family members have also been dissolved. At this point, Taha Abdurrahman emphasizes that the moral relationship with which human reality is defined keeps the family alive. According to Taha, what makes family members personal is that no other individual can take on the moral role they have assumed in the family. In this respect, one member of the family cannot replace another in terms of moral role. Another reason for the moral transformation that the postmodern family is exposed to is that “pleasure replaces obligation”. As a matter of fact, in the postmodern family, the duties of being a father, mother and son are ignored and the demand for rights comes to the fore. Taha argues that for the solution of this problem, it is necessary to distinguish between the right accompanied by duty and the right not accompanied by duty. According to him, this distinction can be expressed by naming the first as “right” and the second as “pleasure”. What makes valuable responsibility ideal is not factual characteristics, but conscientious duties and idealistic feelings, which point to innate or inherent responsibility. Therefore, it will be possible to improve the postmodern family by integrating it with the values of "sublime", "fitrah" and "eternity". The problem of "impersonality" that family members are exposed to, which is the reason for the transformation in the postmodern family, can only be overcome by catching a union that will be shaped around spiritual values and that will result in the moral elevation of family members, that is, their sublimation.

Keywords: Postmodernity, modernity, family, morality, value

Giriş

Taha Abdurrahman’ın postmodern aile üzerine serdettiği değerlendirmelerin takdimine geçmeden önce bu değerlendirmelerin oturduğu fikrî bağlama işaret etmek yerinde olacaktır. Taha Abdurrahman genelde modern aile özelde ise postmodern aile konusunu *Rûhu’l-Hadâse* isimli eserinde ele almıştır. Bu eserinde Taha Abdurrahman benimsediği modernlik nazariyesi itibariyle “modernlik ruhu” ile “modernlik realitesi” arasında bir ayırımı gitmeyi önermektedir.¹ Taha Abdurrahman’ın modernlik ruhu olarak ifade ettiği şey, ideal modernliktir. Modernlik ruhunun yani ideal modernliğin mümeyyiz vasıfları ise Taha Abdurrahman’a göre “olgunluk ilkesi” (rüşd), “eleştiri ilkesi” (nakd) ve “kuşatıcılık ilkesi” (şumûl) şeklindeki üç ana ilkeden ibarettir ve bunların her biri de iki esasa mebnidir. Buna göre olgunluk ilkesinin esasları “özgürlük” ve “özgünlük”, eleştiri ilkesinin esasları

---

¹ Taha Abdurrahman, *Modernlik Ruhu: İslami Bir Modernlik İnşasına Giriş*, çev. Mehmet Emin Maşalı-Münteha Maşalı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2021, 20.

“akılcılık” ve “ayırım”, kuşatıcılık ilkesinin esasları ise “genişlik” ve “yaygınlık”tır. Dolayısıyla da ideal modernlik bu ilke ve esasları bünyesinde barındırmalıdır. Öyle ki ilk ilkeye göre ideal bir modernlik vasilerden ve hamilerden bağımsız olmalı, özgünlüğü esas almalıdır. İkinci ilkeye göre akılcılık esas alınmalı, ayırımı onay verilmelidir. Üçüncü ilkeye göre modernlik tüm alanları kuşatmalı ve tüm mahlûkata yayılmalıdır.²

Taha Abdurrahman’a göre batı modernliği, ideal modernliği ifade eden modernlik ruhuna ait bu ilkeleri esas almış olsa da onları hatalı uygulamış, sonuçta da adına modernite denen modernlik realitesi varlık kazanmıştır. Dolayısıyla Taha Abdurrahman ideal düzeyinde modernliğe karşı çıkmamakta, tam tersine onu insanlık tarihiyle yaşıt zorunlu bir insani faaliyet olarak görmekte, karşı çıkış ve eleştirisini modernliği ideal kılan temel ilkeleri hatalı uygulamaya koyan mevcut reel modernliğe yani moderniteye yönelmektedir. Taha Abdurrahman batılı aile sistemini de işte ideal modernlik olarak takdim ettiği modernlik ruhunun ikinci ilkesinin yani eleştirinin dayanak alması gereken iki esastan biri olan ayırım esasının hatalı tatbikinin en tipik göstergesi olarak sunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu hatalı tatbikin modernite evresinde geleneksel ahlaktan kopuşu³ postmodernite evresinde de ahlaki değerlerin ters yüz olması sonucunu ürün verdiğini ifade etmektedir.⁴ Dolayısıyla Taha Abdurrahman’ın postmodern aile üzerine değerlendirmeleri, batılı uygulamada eleştiri ilkesinin ayırım esasının nasıl hatalı uygulandığını ve bunun sonucunda ahlaki değerleri alt üst etmekle temayüz eden postmodern ailenin nasıl varlık kazandığını göstermeye yöneliktir. Taha’nın postmodern aile ve onun maruz kaldığı ahlaki dönüşümlere dair düşüncelerinin aktarımına geçmeden önce evvel postmodernite kavramı ve postmodernite-modernite ilişkisi üzerine olan mülâhazalarına değinmemiz yerinde olacaktır.

1. Postmodernite Kavramını İncelemenin Meşruyeti ve Modernite-Postmodernite İlişkisi

Bu çerçevede öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Tâhâ Abdurrahman postmodernite kavramının Arapça karşılığı olarak “mâ ba‘de’l-hadâse” terkiibini değil de “el-mâ-ba‘de’l-hadâse” terkiibini kullanmayı yeğlemektedir. Gerekçesi, ilkinde lâm-ı tarifin son kelimeyle ilgili oluşu, bunun da terkiibin unsurları arasında bir kopukluk oluşturuyor olmasıdır. Oysa ikinci terkiibin başında bulunan lâm-ı tarif, “el-mâ-sadek” ifadesinde olduğu gibi, terkiibin tamamı ile irtibatlıdır ve terkiibi oluşturan unsurları gerek kelime yapısı gerekse cümle içi konumu itibariyle tek bir kelime olarak birbirine bağlamaktadır. Taha Abdurrahman

² bk. Taha, *Modernlik Ruhu*, 25-31.

³ Taha, *Modernlik Ruhu*, 124 vd.

⁴ Taha, *Modernlik Ruhu*, 136 vd.

postmodernitenin “el-hadâse el-ba‘diyye: sonraki modernite” olarak kavramlaştırılmasını, postmoderniteyi modernitenin bir devamı olarak gören Alman filozof Jürgen Habermas’ın (1929-) yaklaşımının esas alınması durumunda geçerli olacağını belirtmekte, postmoderniteyi modernitenin dışına çıkma olarak değerlendiren baskın kanaate göre de bu kavramlaştırmanın geçerli olmayacağını altını çizmektedir.⁵

Postmodernite kavramı, farklı bir pragmatik/pratik alanda⁶ zuhur etmiş olmasının da delalet ettiği üzere, biz Müslümanlarla köken itibarıyla ilgisi bulunmayan bir kavramdır. Dolayısıyla böyle bir kavramı incelemeyi meşru kılan şeyin ne olduğu sorusu önemli bir sorudur. Taha Abdurrahman’ın moderniteyi/modernite eleştirisini bahis konusu etmesini meşru kılan şeyin ne olduğuyla ilgili şu açıklamaları bu soruya cevap oluşturabilecek değerlendirmeler içermektedir. Şöyle ki; Taha Abdurrahman’a göre İslam ümmeti, diğer milletler nezdinde dolaşımı yaygınlaşan bu tarz yeni kavramlarla yüzleşmeye ve o kavramları ait oldukları pragmatik/pratik alanın kuralları doğrultusunda şerhe tabi tutmaya muhtaçtır. Bu yüzdendir ki bu ortaya çıkan yeni kavramlar karşısında Müslümanların “görmezden gelme” veya “yerlerine eski kavramları ikame etme” şeklinde bir tutum benimsemesi asla bir çözüm olamaz. Görmezden gelmek olmaz; çünkü anılan yeni kavramlar belli egemen çevrelerin kontrolünde tüm dünyayı etkisi altına almakta, Müslümanların karşısına da hegemonik bir ilişki çerçevesinde ve bu ilişkiyi tahkim eden bir söylemle çıkmaktadır. Bu durum karşısında Müslümanlar, kendi pragmatik/pratik alanlarının icaplarına ters düşüyor olsa da söz konusu kavramlara ve onların tevlit ettiği karar ve kurallara tâbi olmak durumunda kalmaktadırlar. Söz konusu yeni kavramların yerine geleneksel kavramları ikame etmek de yine bir çözüm değildir. Çünkü geleneksel kavramlar, gerek içeriklerinin ve ilgide buldukları tasavvurların eskimiş olması gerekse de yeniye olan ilginin eskiye tutunmaya baskın geliyor oluşu

⁵ Tâhâ, *Modernlik Ruhü*, 141 (39 no’lu dipnot kaydı).

⁶ Bizim “pragmatik/pratik alan” şeklinde karşıladığımız “el-mecâl et-tedâvülî/mecâlü’t-tedâvül” kavramı Taha Abdurrahman’ın düşünce dünyasının anahtar kavramlarından birisidir. Taha Abdurrahman bu kavramı ilk kez yetmişli yılların başlarında geleneksel faaliyete yönelik yürüttüğü incelemelerde kullandığını gerek gelenek gerekse de dilsel inceleme ile iştegal edenler nezdinde zamanla artan oranda bir kabul elde ettiğini ifade etmektedir. Taha Abdurrahman’a göre bu terkihi oluşturan kelimelerden ilki olan “tedâvül”, geleneğin yapıcısı konumunda olan avam-havas herkesin karşılıklı iletişim ve ortak faaliyette bulunmasını sağlayan göstergelerinden her birinin bir vasfıdır. “Mecâl” kelimesi ise karşılıklı iletişimi ve ortak faaliyetin husule gelmesine yönelik mekânsal ve zamansal çerçevenin tamamının bir vasfıdır. Buna göre “mecâlü’t-tedâvül” kavramı “geleneğin yapıcıları arasındaki karşılıklı iletişim ve ortak faaliyet mahalli” olmaktadır. Taha Abdurrahman’a göre bu nitelikte bir iletişimi ve ortak faaliyeti sağlayan vasıtalar içinde üç çaplı vasıta öne çıkmaktadır ki bunlar “dilsel vasıtalar”, “itikadi vasıtalar” ve “epistemolojik vasıtalar”dır. Buna göre bir toplumun iletişimde bulunmasını sağlayan ortak çerçeveyi belirleyen şey dil, inanç ve marifet olmaktadır. Bkz. Taha Abdurrahman, *Tecdîdü’l-Menhec fi Takvîmi’t-Türâs*, el-Merkezü’s-Sekâfiyyü’l-Arabî, ed-Dâru’l-Beydâ, ts., 244-246. Bu kavramın Tâhâ Abdurrahman’ın fikriyatındaki yeri ile ilgili olarak ayrıca bkz. Selîme Celâl, “el-Mecâl et-Tedâvülî fi Kirâeti’t-Türâs ‘inde Tâhâ Abdurrahman”, *Mecelletü Külliyyeti’l-Âdâb ve’l-Lügât*, Câmiatü Muhammed Haydar, Biskra, 20(Ocak 2017); Ateş, Muhammet, “Taha Abdurrahman’ın Düşüncesinde Mecâlü’t-tedâvül Kavramı”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 5/1 (Haziran 2022), 32-46.

sebebiyle yeni kavramların nail olduğu ilgi ve etkiyi elde edemeyecektir. Bu durum karşısında yapılacak şey yeni kavramları derinlikli bir incelemeye tabi tutmak, delile dayalı olarak sıhhat sağlması yapmak ve her şeyden önemlisi Müslümanların pragmatik/pratik alanına olan uygunluklarını soruşturmaktır.⁷

Postmodernite bağlamında Taha Abdurrahman'ın üzerinde durduğu bir diğer husus postmodernitenin temel vasfının ne olduğu veya modernite ile postmodernite arasında nasıl bir ilişki bulunduğu. Taha Abdurrahman'a göre modernite-postmodernite ilişkisi üzerine serdedilen açıklamalar, ortada, birbirine taban tabana zıt iki temel yaklaşımın ve bu ikisi arasında sıralanan sair yaklaşımların bulunduğunu gösterir. Taban tabana zıt iki yaklaşım "postmoderniteyi ikinci bir modernite olarak değerlendiren yaklaşım" ile "postmoderniteyi modernitenin bitişi olarak gören yaklaşım" olmaktadır. Bu iki temel yaklaşımı değerlendirmeye alan Taha Abdurrahman'a göre bir kere postmodernitenin ikinci bir modernite olduğu görüşü gerçekçi değildir. Çünkü bu görüş modernitenin toparlanma kudretinde olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Ne var ki Taha'ya göre modernite böyle bir güce sahip değildir. Öte yandan modernite, zıttına evrilmiştir; zıttına evrilen bir şeyin kendisi olarak kalamayacağı açıktır. Dolayısıyla da postmodernitenin yeni bir modernite olarak değerlendirilmesi doğru ve gerçekçi olamaz. Postmodernitenin, modernitenin sonu olduğu görüşü de yine Taha'ya göre gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bu görüş, postmoderniteyi modern hayatı tepetaklak eden derin dönüşümlerden ibaret görmektedir. Oysa postmodernite hayatın bütününde bir tezahür elde edememiştir, daha ziyade kültürel alanlarda kendini göstermiş; bilim, sanayi, ekonomi, hukuk ve siyasi sistem gibi alanlarda modernitenin hakimiyeti devam etmiştir.⁸

Gelinen bu noktada Taha Abdurrahman anılan iki söylemin yani "postmodernite ikinci bir modernitedir" ve "postmodernite modernitenin sonudur" söylemlerinin iki noktada ortaklık arz ettiğini belirtmiştir: (1) İlki bu söylemlere göre modernite de postmodernite de aynı aslı esas almaktadır ki Taha Abdurrahman'a göre bu asıl "modernlik ruhu"dur. Buna göre "postmodernite ikinci bir modernitedir" söylemi şu anlama gelir: Modernite olarak ifade edilen modernlik realitesi, birtakım düzensizliklere ve arızalara maruz kaldığında, onun esası olan köklü ruh yani modernlik ruhu yeniden dirilmiş ve yeni bir modernlik uygulamasına vücut vermiştir ki bu yeni uygulama da postmodernitedir. Benzeri bir durum "postmodernite modernitenin sonudur" görüşü için de geçerlidir. Zira bu görüş modernite ile postmodernite arasında tam bir zıtlık olduğu kabulünü içerir. Bu zıtlık ise ancak bunlara esas teşkil eden bir

---

⁷ Taha, *Modernlik Ruhu*, 330-332.

⁸ Taha, *Modernlik Ruhu*, 333-335.

aslın varlığı üzerinden ifade edilebilir ki bu asıl da yine modernlik ruhudur. Şöyle ki modernite, modernlik ruhunun bir istikamette tatbiki iken postmodernite aynı ruhun ters istikametteki tatbikidir. Dolayısıyla da anılan söylemin ifade ettiği anlam şudur: Postmodernite modernlik ruhunu esas alan bir uygulamaya giderken bunu modernitenin söz konusu ruhu esas alarak gerçekleştirdiğinin aksi istikametinde yürütmüştür. Dolayısıyla da her ikisi de aynı şeyi yani modernlik ruhunu esas almışlar ve fakat ters istikamette uygulamalara gitmişlerdir. (2) Anılan iki söylemin ortaklık arz ettiği ikinci husus ise her ikisinin de “modernlik realitesi” ile “modernlik ruhu” arasındaki farkı gözden kaçırmış olmaları, dolayısıyla da “modernlik ruhu” kapsamına dahil edilmesi gerekeni “modernlik realitesi” kapsamına dahil etmeleridir. Zira postmodernitenin yeni bir modernite olması, realite itibariyledir; ruh itibariyle değil. Dolayısıyla da “postmodernite ikinci bir modernitedir” söylemi “modernite olarak adlandırılan modernlik realitesi, adına postmodernite denilen benzeri bir realiteye dönüşmüştür” anlamına gelmektedir. “Postmodernite modernitenin sonudur” söylemi de “modernlik ruhunun muhtemel uygulama imkânlarından biri olan modernite yerini daha başka bir imkâna yani postmoderniteye bırakmıştır” anlamını taşır; dolayısıyla da yine söz konusu olan realitedir, ruh değil. Burada iki uygulamayı birbirinden ayıran şey, ikincinin yani postmodernitenin faaliyet alanının, ilkinin yani modernitenin faaliyet alanıyla sınırlı olmasıdır; bu da onun esas aldığı ruhun, modernlik ruhu değil de modernite ruhu olduğu anlamına gelir. Şu hâlde modernite modernlik ruhunu esas almış iken postmodernite, modernite ruhunu esas almıştır. Yani modernite ruhu yeniden canlanmış ve modernite realitesinin zıttı yeni bir realite olarak vücuda gelmiştir ki bu da modernitenin son bulması değil, modernite ruhunun yeni bir realite olarak tecelli etmesi anlamına gelir.⁹

Hülâsa söz konusu iki görüş yani “postmodernitenin ikinci bir modernite olduğu” ve “postmodernitenin modernitenin sonu olduğu” görüşleri, modernlik ruhunu görmezden gelme ve modernlik realitesine modernlik ruhu muamelesi yapma noktasında birlik arz etmektedirler. Aralarındaki fark, ilkinde her ikisinin de modernlik ruhunun bir tatbiki olmasına karşın ikincide modernite modernlik ruhuna dayalı bir uygulama, postmodernite ise modernite ruhuna dayalı bir uygulama olmaktadır; dolayısıyla da aralarındaki tek fark esas aldıkları ruhun türüdür.¹⁰

Taha Abdurrahman modernite ve postmoderniteyi, İslami modernlik olarak da takdim ettiği ideal modernliğe yakınlık ve uzaklık açısından ve modernlik ruhu olarak ifade ettiği ilke ve esaslar üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuş ve şöyle bir sonuca varmıştır: Modernlik

---

⁹ Taha, *Modernlik Ruhü*, 336-338.

¹⁰ Taha, *Modernlik Ruhü*, 339.

ruhunun eleştirisi ilkesi açısından bakıldığında postmodernite ideale daha yakın durmaktadır. Zira postmodernite uygulamasında eleştirisi ilkesinin iki esasından biri olan “akılcılık”, genişletilmiş akılcılıktır, modernitenin tahkim ettiği dar araçsal akılcılık değildir. Ne var ki postmodern uygulama vehim ve hurafeye, dolayısıyla da hayal ve his dünyalarına kapı aralaması yönüyle idealden uzaklaşmıştır. Eleştirisi ilkesinin ikinci esası olan “ayırım” itibariyle de postmodernite ideale daha yakındır. Bu yakınlığı sağlayan şey postmodernitenin, modernitenin kökleştirdiği keskin ayırımlardan, ikili karşıtıklardan ve katı sınırlardan kurtulmayı amaçlamasıdır. Ne var ki postmodern uygulama bu amacına ulaşamamış, sadece modernitenin esas aldığı ayırımların keskinliğini törpülemekle yetinmiştir, bu yönüyle de ideali yakalayamamıştır. Olgunluk ilkesinin iki esasından biri olan “özgürlük” itibariyle bakıldığında ise gerek modernite gerekse postmodernite idealden uzaktır. Zira modernite, özgürlüğü kilise ricalinin temsil ettiği dahili tahakkümden kurtulma olarak uygulamış, postmodernite ise bunu bütün otoritelere karşı özgürlükçü bir tavır takınma olarak görmüştür. Olgunluk ilkesinin ikinci esası olan “özgünlük” itibariyle ise modernite gelenekle ilişkiyi kesmeyi esas almış ve özgün keşiflere giderken hiçbir dinî-ahlaki kaygı taşımamış, postmodernite ise gelenekle irtibatı esas alsın da bu noktada gelenekler arasında bir ayırıma gitmemiştir.¹¹ Gelenek ayırımı yapmamak ve her geleneği asıl kabul etmek son tahlilde, muayyen bir gelenekle irtibatın bulunmaması demek olacağından postmodernite de idealden uzaklaşmıştır. Modernlik ruhunun kuşatıcılık ilkesinin ilk esası “genişleme” itibariyle ise postmodernite idealden ayrılmıştır. Çünkü onda, “gerek ahlaki değerlere dayalı dikey genişleme şeklinde olsun, gerekse maddi düzeydeki yatay genişleme şeklinde olsun,” kapsamlı bir genişlemeye asla yer yoktur. Kuşatıcılık ilkesinin ikinci esası olan “yaygınlık” itibariyle ise, gerek tüm şahıs, toplum ve milletleri ilgilendiren türde olsun, gerekse evrenin içinde barındırdığı akıllı akılsız tüm mahlukatı içine alacak türde olsun, postmodernitede evrensel ölçekte bir kuşatıcılığa yer yoktur. Çünkü onun evrende gördüğü yegâne şey, paramparça yapılarıdır; bu yapıları bir arada tutacak ve toparlayacak bir unsura da sahip değildir.¹²

2. Ahlaki Özellikleriyle Postmodern Aile

Taha Abdurrahman bu yöndeki değerlendirmelerinde öncelikle postmodern ailede görülen ahlaki dönüşümü, toplumsal tabakalar arasında görülen taraflar arası çatışmanın aileye sirayet edişine dayandırmaya, buradan hareketle de onu doğal ve kaçınılmaz

¹¹ Sözelimi bir ibadet biçimi oluşturmaya kalktığına ona ait cüzî ritüelleri farklı dinlerden ictibas edebilmiştir.

¹² Taha, *Modernlik Ruhu*, 339-343.

göstermeye çalışan anlayışa itiraz etmiş, bu çatışmanın aile karşıtı iki söylem olan Ortodoks Marksist söylem ile Anglosankson feminist söylem kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Zira bunlardan ilki evlilikte kadını istismar eden ve erkeğe köle kılan bir yapının var olduğunu iddia etmektedir, ikincisi ise erkek ve kadın arasındaki cinsiyet temelli farkın bir tarafın diğeri üzerinde tahakküm kurmasını sağladığını iddia etmekte, buradan hareketle de cinsiyete dayalı kategorik ayrımlara son verilmesi gerektiğini bunu da yapsa yapsa kadının yapacağını belirtmektedir. Taha Abdurrahman'a göre bu iki söylemin tahkiminde medya-iletişim araçlarının büyük katkısı vardır. Zira medya aileye ilişkin haberler içinden sıra dışı, garip olayları ekrana taşımakta, dolayısıyla da ailede ve kadın-erkek arasında sürekli bir çatışma varmış izleniminin oluşmasını sağlamaktadır.¹³

Taha Abdurrahman'a göre postmodern aile bağlamında görülen temel sorun, ideal değerlerin tersyüz olması ve zıt değerlere tutunma yönünde bir dönüşüm sergilenmesidir. Taha Abdurrahman'a göre bu dönüşümün sebepleri postmodern ailede kişilikliliğin kişiliksizliğe dönüşmesi, yükümlülüğün yerini hazzın alması ve mutluluğun bir oyuna tahavvül etmesidir. Taha Abdurrahman ilk sebep yani kişilikliliğin yerini kişiliksizliğin alması şeklinde kendini gösteren dönüşümü ifade etme bağlamında bir kavramlaştırmaya gitmiş ve "kişiliklilik"i "mürûet", kişiliksizliği ise "imme'a" ve "immera" kavramlarıyla karşılamıştır. Buna göre *imme'a* "kendine has sabit bir görüşü ve kararı bulunmama, herkesin düşüncesine tâbi olma" ve "herkesin isteğine muvafakat etme" hâli olmaktadır.¹⁴ Postmodern aileye kişiliksizlik karakteri hâkim olduğundan onda bireyleri ayrıcalıklı kılan ahlaki özellikler korunamamış, böyle olduğu için de bireyler, aile içinde kendilerini ayrıcalıklı kılan özellikleri yitirmişlerdir, varlıklarına olan ihtiyaç da ortadan kalkmıştır. Bu durum hem kendisini ayrıcalıklı kılan ahlaki yönü kaybeden bireyin başka bireylere tâbî olması sonucunu doğurmuş, hem de onun, ailenin ahlaki ilerleyişine katkı sunma gücünü yitirmesine yol açmıştır. Bir başka ifadeyle kişinin ailesine karşı olan ahlaki görevi ihlale uğramış, aile bireyleri arasındaki ahlaki ilişkiler de çözülmüştür. Çünkü aileyi ayakta tutan şey, insani gerçekliğin kendisiyle tanımlandığı ahlaki ilişkidir.¹⁵ Tüm bu gelişmeler karşısında erkeğin durumunda olduğu gibi ya bireylerden birinin sahip olduğu konum onun elinden alınmış ve o başka birine ait bir konuma oturtulmuştur, ya da kadının durumunda olduğu gibi bir bireyin konumu diğerlerinin önüne geçirilmiş ve yükseltilmiştir.¹⁶

¹³ Taha, *Modernlik Ruhu*, 137-138.

¹⁴ Taha, *Modernlik Ruhu*, 142.

¹⁵ Taha, *Modernlik Ruhu*, 141-142.

¹⁶ Taha Abdurrahman'a göre ailenin maruz kaldığı bu kişiliksizlik sorununun keskinliğini artıran şeylerden birisi de "hukuk kişiliksizliği"dir. Şöyle ki; hukuktan beklenen, olayları öncelikle ve ileride karşılaşılabilecek

Kimliksizlik sorununun aileyi oluşturan bireylerden hangisinde ve ne düzeyde tezahür ettiği konusuna gelince Taha Abdurrahman'a göre bu noktada aile üyeleri içinde koca/baba kadar kimliksizleşmeye maruz kalan hiç kimse yoktur. Kocanın/babanın, önceki dönemlerde ve geleneksel aile modellerinde üstlendiği rolleri terk etmesini sonuç veren bu kimliksizleşme belirtilerinden bazıları şöyledir:¹⁷ (1) Otorite kaybı: Postmodern ailede koca/baba aile bireyleri üzerinde bir yetkiye sahip değildir. Teoride evin yönetimini karı-koca ortaklaşa yürütse de terazinin kefesi kadın lehine ağır basmaktadır. Boşanma durumunda çoğunlukla çocukların velayetinin kadına verilmesi, gayr-i meşru ilişki yoluyla dünyaya getirdiği evladı üzerinde tek yetki sahibinin kadın/anne oluşu bunun göstergesidir. (2) Çocuk sahibi olma kararında babaya bakılmaması: Bu noktada koca/baba hiçbir inisiyatife sahip değildir, dolayısıyla da hamilelikle ilgili kararları alma hakkı tek başına kadına aittir; velev ki koca/baba evlat sahibi olmayı çok istese, çocuklarına karşı sorumluluklarını bihakkin yerine getiren biri olsa da bu böyledir. Kadının bu hakimiyeti çocuklarına soyadını vermeye varana kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir. (3) Babanın çocuğu için bir rol model olmaktan çıkması: Postmodern ailede babanın tek bir rolü vardır o da çocuğunun menfaatlerinin teminini sağlamaktır. Bunu nasıl gerçekleştireceğini belirleme hakkı dahi yoktur; yapması gereken tek şey vardır o da eğitimci, psikiyatri uzmanı, psikolog ve evlilik danışmanı gibi araçlara başvurmak ve onların yönlendirmesine kulak vermektir. Geline bu noktada artık baba-evlat ilişkisi arkadaş ilişkisine evrilir ve baba, tecrübelerine dayalı olarak evladına telkinde bulunan ve onu yönlendiren biri olmaktan çıkar, çocuğunun her yaptığını onaylayan, gayr-i meşru ilişkilerini görmezden gelen ve hatta buna zemin hazırlayan, tek görevi evladının masraflarını canı gönülden üstlenmek olan birine dönüşür. Pek tabii ki babanın evladı ile ilişkilerini belirleyen bu araçlar, kimi zaman baba-evlat ilişkisinin bozulmasına yol açacak bir yaklaşım içine girerler ve hatta anne-babanın ayrılıp başka ilişkilere yelken açmasının bir sorun oluşturmayacağı, aksine bunun çocuğun yeni ortaya çıkan şartlara adapte olmada yeteneklerini geliştireceği ve onun lehine olduğu yönünde değerlendirmelere giderler. Taha Abdurrahman'a göre işte bütün bunlar postmodern ailede babanın geleneksel ailevi rolleriyle ilişkisinin tümüyle kesildiğini ve tam bir kişiliksizlik örneği sergilediğini gösterir.

Taha Abdurrahman gelinen bu noktada şu soruyu cevaplamaya çalışır: "Postmodern aile hangi ahlaki ideali gözden kaçırdı ve bu ahlaki idealin en belirgin göstergesi olan neyi

---

olaylara yönelik olarak muayyen ahlaki değerler doğrultusunda yasalar koymasındır. Ne var ki postmodern ailede adetler ve davranış biçimleri sürekli olarak değişip geliştiğinden hukuk sadece olguyu yani mevcut olanı onaylamakla yetinmekte, onu tashihe girişmemektedir. Bkz. *Modernlik Ruhu*, 143.

¹⁷ Taha, *Modernlik Ruhu*, 144-146.

terk etti de böyle bir kişiliksizlik felaketine maruz kaldı?” Taha’ya göre bu dönüşümün sebebi postmodern aileye hâkim olan birliktelik türüdür. Şöyle ki; aile bireylerini kişilikli kılan şey, aile içinde üstlendikleri ahlaki rolü bir başka bireyin üstlenemiyor oluşudur.¹⁸ Ahlaki rol itibarıyla aile üyelerinden hiçbirinin yerine bir başkasının geçmediği ve bu durumun da aile üyelerinin hepsi tarafından onaylandığı durumlarda bir maiyyet/birliktelikten bahsetmek mümkündür. Bu anlamda “maiyyet/birliktelik” ise iki çeşittir: İlki, maddi değerlere ilgi atfeden ve karakteri daha üst bir konuma yükseltecek manevi değerlere ilgi atfetmeyen tarafın baskın olduğu, buna bağlı olarak da ahlaki seviye kaybının yaşandığı “alçaltıcı birliktelik” iken ikincisi karakterin daha üst bir konuma yükselmesini sağlayacak manevi değerlerle kuşanmış tarafın belirleyici olduğu, buna bağlı olarak da diğer tarafların ahlaken terfi etmesini sonuç veren “yüceltici birliktelik”tir.¹⁹ İşte postmodern aile “alçaltıcı birliktelik” modelini esas almış, dolayısıyla da “yüceltici birliktelik” idealini kaçırmıştır.²⁰

Peki “yüceltici birlikteliğin” varlığının en belirgin vasfı nedir? Taha Abdurrahman’a göre bu vasıf “ulvilik”tir; dolayısıyla da insanın, yüceltici birlikteliği yakalamayı hedeflerken göz önünde bulundurması gereken ideal, bu birlikteliğin bir “ulvileşme” sağlıyor olmasıdır. Ne var ki aile üyelerinin beklentileri açısından bakıldığında postmodern ailedeki birliktelik, alçaltıcı birliktelik türündendir; çünkü bu birliktelik aile fertlerinde ahlaki bir yükseliş sağlayamamış, aksine bir seviye düşüşüne yol açmıştır. Çünkü postmodern ailede baskın olan, maddi değer ve tüm ilgisini maddi değere atfetmiş olan bireydir. Maddi değerın manevi değere öncelendiği bir ortamda ahlaken yükselmenin ve bunun semeresi olan ulvileşmenin kendini göstermesi söz konusu olamaz.²¹ Buraya kadar aktarılanlar göstermektedir ki postmodern ailedeki dönüşümün ilk sebebi aile bireylerinin maruz kaldığı “kişiliksizlik” sorunudur ki bu sorunun üstesinden de ancak manevi değerler etrafında şekillenecek ve aile fertlerinin ahlaki yükselişini yani ulvileşmesini sonuç verecek olan bir birlikteliğin yakalanmasıyla gelenebilir.

Taha Abdurrahman’a göre postmodern ailenin maruz kaldığı ahlaki dönüşümün bir diğer sebebi “yükümlülüğün yerini hazzın alması”dır. Şöyle ki; postmodern ailede baba, anne

¹⁸ Buna göre baba, onun ahlaki rolünü üstlenecek başka hiçbir adamın bulunmadığı kişi, anne, üstlendiği ahlaki rolü üstlenecek hiçbir kadının bulunmadığı kişi, çocuk da üstlendiği ahlaki rol itibarıyla onun yerini alacak hiçbir çocuğun bulunmadığı kişi olmaktadır. Bkz. Taha, *Modernlik Ruhı*, 147.

¹⁹ Taha Abdurrahman’a birtakım maddi değerlerin eşlik etmesi yüceltici birlikteliğe hâle getirmez. Çünkü maddi değerler, onun rehberliğinde yürüyecektir. Sözelimi yüceltici birliktelikte koca, sadece karısının güzel ve çekici oluşunu değil onunla güzel ailevi ilişkiler kurmayı önceler; keza kadın kocasının onun giderlerini karşılamasını değil, gönül dünyasında sevgilerine olan sadakati önde tutar. Taha, *Modernlik Ruhı*, 148.

²⁰ Taha, *Modernlik Ruhı*, 147-148.

²¹ Taha, *Modernlik Ruhı*, 149-150.

ve evlat olmanın gereği olan ödevler göz ardı edilmiş, hatta hiç ismi esamisi okunmaz olmuştur. Bunda ödev lafzının dinî nasihati hatırlatıyor olmasının da etkisi büyüktür; çünkü modernite dinle araya bir mesafe koymayı temel bir ilke olarak benimsemiş ve bu mesafe koyma refleksi modernitenin ürünü olan postmoderniteye de yansımıştır. Haklara gelince tam tersine aile bireyleri, hak talebini bir virt haline getirmişler, her isteklerini bir hak olarak lanse eder olmuşlardır.²² Taha Abdurrahman'a göre hak talebinin bu kadar öne çıktığı bir zeminde kaçınılmaz olarak şu gelişmeler vuku bulmuştur:²³ (1) Haklar bilinçli olarak çoğaltılmış ve alanı genişletilmiştir. Bu olurken de her bir hakkın mutlak surette yerine getirileceği, aksi takdirde hiçbir hakkın karşılanmamış olacağı gibi bir telakki hâkim olmuştur. Çocuklara tanınan haklarla ilgili olarak bu iki olumsuzluğu da görmek mümkündür. Zira çocuk söz konusu olduğunda onunla ilgili her husus bir hak vasfı kazanmış, hatta hukuk anlaşmazlık halinde ailenin geleceğini çocuğun kararına bırakmıştır. Keza “kadının ev dışındaki işlerde erkeğe iştirak etme hakkı”nın karşılığında “ev işlerinde de erkeğin ona iştirak etmesi hakkı” gündeme gelmiştir. (2) Kazanılmış haklar ömürlük addedilir olmuş, dolayısıyla da o hakkın varlık sebebi ortadan kalksa da hak, varlığını devam ettirmiştir. Kadının hakları bağlamında bunu görmek mümkündür. Zira parçalanmış ailede çocuğun maruz kaldığı olumsuzlukları gözler önüne seren sayısız anket ve araştırmaya rağmen postmodern kadının evlenmeden anne olma veya tek ebeveynli aile kurma hakkı varlığını korumuş ve buna karşı çıkma cesaretini kimse sergileyememiştir. (3) Aile bireylerinin dışarıda bağlı bulunduğu sivil organizasyonların farklı hak taleplerinde bulunması, aile içinde bir hak çatışması yaşanmasına yol açmıştır. Bazı kadın örgütleri ile eşcinselliği savunan dernekler tarafından dillendirilen hak taleplerinin ailenin diğer bireyleri tarafından kabul edilmediği durumlarda bu tarz çatışmalar, aile üyeleri arasındaki mücadeleyi kızıştırmıştır. (4) Muayyen bir durumda normal addedilen ve buna bağlı olarak da karşılanan haklar bu durumun dışında da talep edilir olmuştur. Sözelimi nikâhsız veya eşcinsel birlikteliklerin, meşru yani nikâhlı ve karşı cinslerin oluşturduğu evliliğin sahip olduğu hakların aynısına sahip olduğu kabul edilmiş; eşinden boşanmış bir kadın hangi haklara sahipse evlilik dışı birlikteliğe bağlı çocuk sahibi olan kadının da aynı hakları bulunduğu öngörülmüştür. Dolayısıyla postmodern ailede haklar çoğaltılmış, sınırsız bir biçimde genişletilmiş, ilelebet addedilmiş, aile üyeleri arasında hak çatışması yaşanmış ve haklarda aşırıya kaçılmıştır.

Taha Abdurrahman'a göre işte tüm bu olumsuzlukların sebebi, postmodern ailede hakların belli bir düzen çerçevesinde ve o haklara uygun düşen ödevlerle kayıtlanamaması

---

²² Taha, *Modernlik Ruhü*, 151.

²³ Taha, *Modernlik Ruhü*, 152-153.

oluşudur. Zira bu şekil bir kayıtlanma olmuş olsa, hak sahipleri haklara bağlı olarak oluşacak yükümlülükleri üstlenecekler, dolayısıyla da hakları, gerektiği zaman ve gerektiği ölçüde talep etme bilincini elde edeceklerdir. Bütün bu değerlendirmelerden Taha Abdurrahman şöyle bir sonuca varmaktadır: Ödevin eşlik ettiği hak ile ödevin eşlik etmediği hak arasında ayırma gitmek gerekir. Bu ayırım, ilkinin “hak”, ikincisini ise “haz” olarak isimlendirmek suretiyle ifade edilebilir. Zira Arap dili de böyle bir isimlendirme farkını onaylamaktadır. Öyle ki; Arapça’da “bir şahıs için (yerine getirilmesi) zorunlu şey” ve “bir kişinin başkasına karşı yerine getirmesi gereken şey” için *hak* kelimesi kullanılırken “içeriğinde, talep eden kimseyi kayıtlayan bir ödevi barındırma zorunluluğu bulunmayan hak” için ise *haz* kelimesi kullanılmaktadır.²⁴

Taha Abdurrahman’a göre hazcılık yani sadece hak talebinde bulunma anlayışı postmodern aileyi oluşturan bireylerin tamamında görülen bir haslet olsa da, onlardan hiç biri, hazcılıkta kadınla boy ölçüşebilecek durumda değildir.²⁵ Taha Abdurrahman postmodern kadında kendini gösteren hazcılık göstergeleri olarak şu hususlara işaret etmektedir:²⁶ (1) Postmodern kadının, çocuk dünyaya getirme noktasındaki yetkiyi tekeline almayı bir hak olarak görmesi. (2) Postmodern kadının tüp bebek, mikroenjeksiyon yöntemiyle dölleme ve taşıyıcı annelik gibi yollarla ve doğal hamilelik dışında çocuk dünyaya getirme hakkını kendinde görmesi. (3) Postmodern kadının yabancı bir insanın sperm ve yumurtasını kullanarak kendi sulbünden gelmeyen bir çocuk sahibi olmayı ve bu çocuk üzerinden bir başkasıyla sosyal akrabalık kurmayı bir hak addetmesi. (4) Postmodern kadının aile kurmak ve anne olmak için çocuğunun babası olan şahısla birlikte yaşama ihtiyacı duymamayı hak addetmesi. (5) Postmodern kadının, eşe sadakati, sevginin devam etmesine bağlaması, dahası sevgisi varken bile bir başkasıyla birlikte olmayı bir hak görmesi, hele de anlaşmalı bir evlilik yapmış ise mutlak anlamda eşine sadık kalma gibi bir yükümlülük hissetmemesi. (6) Postmodern kadının doğuştan sahip olduğu cinselliği nazarı dikkate almaksızın şu veya bu yönde bir cinsel tercihte bulunmayı bir hak olarak değerlendirmesi.

Taha Abdurrahman postmodern kadında görülen bu “kendi hazlarıyla meşgul olma” halinin evlerin içinde kapsamlı bir sarsıntıya ve marjinal ilişkilerde de çaplı bir yaygınlaşmaya yol açtığını belirtmekte ve bu durumun tezahürleri olarak da şunları zikretmektedir: Evlilik oranındaki azalma, boşanmalarda artış, doğum oranlarında gerileme, yaşlı nüfus oranında artış, gayr-i meşru çocuk sayısında çoğalma, ergen hamileliğinde sayısal

---

²⁴ Taha, *Modernlik Ruhu*, 154.

²⁵ Taha, *Modernlik Ruhu*, 155.

²⁶ Taha, *Modernlik Ruhu*, 155-157.

yükseliş.²⁷ Taha Abdurrahman'a göre asıl tuhaf olan, postmodern kadının bu sonuçları, ortada marazi bir durum değil sağlıklı bir durum olduğunun, kadının zayıflığının değil, güç kazandığının delili olarak algılar hale gelmiş olmasıdır. Bu tarz bir algı dönüşümü yaşayan postmodern kadının elinde boşanma, kendisini ifade etmenin, hürriyetine sahip çıkmanın, cesaret izharının ve haklarını korumanın bir aracı olmuştur. Keza o, tarafları belli yükümlülük altına sokmayan birlikteliği, tarafları belli kayıtlar altına alan evliliğe tercih eder hale gelmiştir. Hatta babasını işin içine katmamayı sağlıyor olmasından hareketle evlilik dışı çocuk sahibi olmanın kadının otoritesini muhafazaya, meşru çocuktan daha fazla katkı sunduğunu kabul eder olmuştur.²⁸

Gelinen bu noktada Taha Abdurrahman "Postmodern aile hangi ideali ve bu idealin en tipik göstergesini gözden kaçırdı da onda yükümlülük hazza dönüştü?" sorusuna cevap aramıştır. Bu dönüşümün sebebi Taha Abdurrahman'a göre postmodern ailenin yükümlülüğü bir sorumluluk olarak algılamamasıdır. Taha Abdurrahman "insanın, yükümlülükleri kendi isteğiyle üstlenmesini ve onları yerine getirme yönünde harekete geçmesini sağlayan kabiliyet" olarak tarif ettiği sorumluluğu da "basit sorumluluk" ve "değerli sorumluluk" olmak üzere ikiye ayırmaktadır: Basit sorumluluk maddi hususların yerine getirilmesiyle ilgilidir. Nitekim kocanın ailesinin geçimini temin etme, barınacakları yeri sağlama sorumluluğu bu kabildendir. Değerli sorumluluk ise manevi ve ideal hususların yerine getirilmesi yönündeki kararlılıktır. Nitekim kocanın ailesini sevmesi ve sadık kalması bu tür sorumluluk kapsamına girer. İşte Taha Abdurrahman'a göre postmodern ailenin gözden kaçırdığı şey bu değerli sorumluluk olmuştur.²⁹

Bu bağlamda Taha Abdurrahman "değerli sorumluluğu ideal kılan şeyin ne olduğu" sorusunun cevabını aramaya geçer. Bunun "doğa durumu" gibi tabii haklar veya "insan tabiatı" gibi olgusal özellikler değil de vicdani ödevler ve idealist hisler bütünü olabileceğini belirten Taha Abdurrahman, tüm bunların da fitrata veya fitrî sorumluluğa işaret ettiğini belirtmektedir.³⁰ Ona göre bunun sebebi fitratin "insanın, özünde, bir yapı olarak taşıdığı ve onun nasıl ahlaklı olması gerektiğini tayin eden değerler bütününden ibaret" olmasıdır. Ne var ki postmoderniteyi sonuç veren modernitenin esas aldığı ahlak-din ayırımı ve bu ayırımın sonucu olan "aklı aracı kılma" yani rasyonellik ilkesinden fitrat hissini neşet etmesi mümkün değildir. Çünkü "fıtrat", sezgiye dayalı hislerdir, akıl gibi teorik düşünceler değil. Sezgi

---

²⁷ Taha, *Modernlik Ruhu*, 157.

²⁸ Taha, *Modernlik Ruhu*, 157.

²⁹ Taha, *Modernlik Ruhu*, 158-159.

³⁰ Taha, *Modernlik Ruhu*, 159-160.

asıldır, düşünce ferdir; dolayısıyla aklın kaynağı fitrat olmalıdır, tersi değil. Ne var ki postmodern aile “değerli sorumluluk” yerine “basit sorumluluk”u esas almıştır. Bu sorumluluk türünde ise birey, hiçbir kesintiye uğramadan ve hiçbir kaygı gütmeden bir çıkardan diğerine intikal edecek şekilde çıkarlara batmış, bu da postmodern ailenin bir vasfı olan “hazcılık”ı ürün vermiştir. Bütün bunlar postmodern ailenin bu felaketten ancak fitrata dayalı değerli sorumluluğa tutunarak çıkabileceği anlamına gelmektedir.³¹

Postmodern ailenin maruz kaldığı dönüşümün bir diğer göstergesi de mutluluk telakkisiyle ilgilidir. Şöyle ki; postmodern aile bir kere kamusal mutluluğun ifa ve muhafazası diye bir derde sahip değildir. Çünkü postmodern aileyi ilgilendiren yegâne şey arzuları ve onun verdiği keyiftir. Bu yönüyle postmodern aile üyeleri için arzu, mutlak haklar gibi saygı gösterilmeyi hak eden meşru bir hak halini almıştır.³² Postmodern aileyi oluşturan bireylerin itibar ettiği arzunun ise üç temel özelliğinden bahsedilebilir: (1) Bireyseldir, yani aile fertlerinden her biri, arzu ettiği her şeyi isteme ve hoşuna giden her şeyi yapma hakkına sahiptir. Dolayısıyla postmodern ailede, ailenin mevcudiyet ve geleceği onu oluşturan bireylerin arzu, beklenti ve tercihlerine bağlıdır. (2) Maddî bir arzudur, yani şehvettir. Postmodern aile fertlerinin uğruna en fazla mücadele verdikleri şey maksimum düzeyde hazzı nail olmaktır; böyle olduğu için de cinsel arzunun tatmini ailevi ilişkinin esası hâlini almıştır. Öyle ki postmodern ailede eşlerin birbirine karşı tutku beslemesi ve birbirini çekici bulması, aralarında cinsel bir bağın varlığını göstermektedir ve birliktelikleri de bu bağın varlığına bağlıdır. Evlilik için cinselliğe dayalı sevgi ve tutkunun tek başına yeterli oluşu, geleneksel evlilik kurumuna ilgi ve ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Çünkü postmodern telakkiye göre geleneksel aile kurumu, seven iki tarafın arzularını tatmin etme hürriyetini kısıtlamaktadır. (3) Anlıktır; dolayısıyla da eşlerin arzularının karşılanması, anlık tercihlere bağlıdır. Şartların değişimi onların haz ve tatmininde de bir değişime yol açacaktır. Dolayısıyla da taraflar arasındaki ilişki, değerini, bu ilişkinin taraflardan her birine sağladığı anlık hazlarda bulur. Bu yönüyle de postmodern ailenin hayatı, içinde bulunulan ânın farklılaşmasına bağlı olarak farklılık arz eden ardı arkası kesilmez arzu ve ihtiraslardan ibaret bir görünüm arz etmektedir.³³

Madem ki postmodern aileyi oluşturan bireylerin sergilediği her fiil, kişisel, maddî ve anlık hazzı yakalamanın ötesinde bir hedefe sahip değildir, o halde bir benzetme yapılacaksa postmodern aile, nefsanî keyiflenme sağlayan oyun haline benzemektedir; dolayısıyla da

---

³¹ Taha, *Modernlik Ruhu*, 161-162.

³² Taha, *Modernlik Ruhu*, 162.

³³ Taha, *Modernlik Ruhu*, 163-165.

postmodern ailede bireyin hedeflediği mutluluk, bir çocuğun oyuncağından elde ettiği mutluluğu andırmaktadır. Zira her ikisinin de tek hedefi vardır, o da bizatihi alacağı zevk/keyiftir. Bu keyfi bir an evvel yaşamak ister, nail olduğunda ise bıkar ve başka zevklerin peşine koşar ve bu böyle devam eder gider.³⁴ Buna göre postmodern ailenin mutluluk arayışının iki temel vasfının olduğundan bahsedilebilir: İlki sürekli yeni heyecanlar aramaktır ki Taha Abdurrahman bunu “yaratıcılık çılgınlığı” olarak isimlendirmektedir. İkinci vasıf ise yaşanan her yeni heyecanın akabinde derhal bir bıkkınlık ve usanma hâlinin kendini göstermesidir. Taha Abdurrahman, postmodern aile üyelerinin her birinin yalnız ve nevi şahsına münhasır olma arayışı içine girmesinin sonucu olan çeşitlilik, renklilik ve tutarsızlığı buna dayandırmakta, bu yönüyle de postmodern ailenin hedeflediği mutluluğun, büyüklerin mutluluğundan ziyade küçüklerin mutluluğuna daha yakın durduğunu, esas aldığı akılcılığın da yetişkin birinin değil de oyun oynayan küçük bir çocuğun sahip olduğu akılcılık türünden olduğunu ifade etmektedir.³⁵

Taha Abdurrahman’a göre postmodern ailede bireylerin tamamı, birbirlerini oyuncunun elindeki oyuncak konumuna indirgeme bakımından ortaklık arz etseler de böyle bir tenzili rütbeye en fazla çocuk maruz kalmaktadır. Zira artık ailenin diğer bireyelerinin elinde çocuk, istedikleri gibi oynadıkları bir oyuncak hâlini almıştır ve bu durum bazıların iddia ettiği gibi postmodern ailede çocuğa çok önem verildiğini falan da göstermez.³⁶ Postmodern ailede ailenin bir oyuna, çocuğun da bir oyuncağına dönüşüşünün tezahürlerini Taha Abdurrahman öncesi ve sonrasıyla hamilelik ve doğum süreçleri çerçevesinde ele almaktadır. Hamilelik öncesi dönemde çocuk sahibi olmanın kendileri için keyif verici bir şey olduğunu düşünen ve bunun için de yapay yöntemler de dahil her türlü yola başvuran ebeveynin durumu, tabiri caiz ise çarşı-pazardan bir oyuncak temin etme durumundan farksızdır.³⁷ İsteyerek hamile kalıp da çok geçmeden şu veya bu sebeplerle çocuk sahibi olmaktan vazgeçen ve hamileliği sonlandırma arzusu içine giren kadının durumu, önceden çok sevdiği oyuncağından bıkip onun yerine başka bir oyuncağın arzusuna kapılan çocuğun durumu ile aynıdır. İstem dışı gelişen hamilelikten, özel bir projeyi sonlandırıyormuşçasına, derhal kurtulma yönünde adım atılması ise beğenilmeyen bir oyuncağın kaldırılıp atılmasını andırmaktadır. Çocuğu dünyaya getirmenin zorunlu olduğu durumlarda ilk başlarda doğumu ve doğumu yapanı gizleme hakkını kullanan taraflarda bir süre sonra bu çocuğu sahiplenme

---

³⁴ Taha, *Modernlik Ruhu*, 165-166.

³⁵ Taha, *Modernlik Ruhu*, 166-167.

³⁶ Taha, *Modernlik Ruhu*, 167.

³⁷ Yeni dondurulmuş embriyo, sperm ve yumurta bankalarına başvururlar ve muhtelif dölleme yöntemlerini denerler.

isteğinin oluşması, çocuğun bir süreliğine bıraktığı oyuncuıyla tekrar oynamak istemesine ve attığı oyuncuğu hiç oyuncuğu olmayan bir başka çocuk onu ele geçirmeden onu geri almak istemesine benzer.³⁸

Taha Abdurrahman bu noktada şu sorunun cevabını arar: Postmodern aile hangi ideali ve bu idealin hangi göstergesini gözden kaçırdı da onda mutluluk bir oyuna evrildi ve tüm bu olumsuz dönüşümler gerçekleşti? Taha Abdurrahman'a göre bu sorunun en kestirme cevabı daha önce de işaret edildiği üzere postmodern ailede mutluluğun "başta cinsellik olmak üzere keyif anlarının/demlerinin bütünü" olarak değerlendiriliyor oluşudur.³⁹ Postmodern aile içine düştüğü bu felaketten ancak mutluluk ahlakına tutunurken "huzurlu hayat" idealini yakalamayı hedeflemekle kurtulabilir. Ne var ki Taha Abdurrahman'a göre "huzurlu hayat" ideali de insanın, birbirinden bağımsız süreçlerde, birtakım maddi güzelliklerin keyfini sürmesi şeklinde kendini gösteren "sürekliliği olmayan huzurlu bir hayat" tarzında değil de maddi güzelliklere ek olarak manevi güzellikleri de bünyesinde barındıran ve ölüm tarafları ayırdıktan sonra da devam eden "kesintisiz huzurlu hayat" tarzında olmalıdır. Taha Abdurrahman bu iki hayat tarzı arasındaki farkı şöyle ifade eder: İlki yani sürekliliği olmayan huzurlu hayat, tarafların maddi menfaatine bağlı olduğundan, maddi menfaatte bir eksilme gerçekleştiğinde ailede parçalanma vuku bulmakta, menfaat arttığında ise kısmen bir kenetlenme gerçekleşmekte ve fakat bu asla ebedi bir kenetlenme olmamaktadır. Çünkü bu hayat tarzı, ebedi kenetlenmeyi tevlit edecek mekârim-i ahlaka dayanmamaktadır. İkincisi yani kesintisiz huzurlu hayat ise maddi menfaate dayalı olmadığından, menfaatlerdeki azalma onda herhangi bir etki oluşturmamaktadır. Çünkü maddi menfaatler itibariyle oluşan eksiklik ilave manevi güzelliklerle karşılanabilmektedir. Sözelimi eşlerden birinin ani bir işsizlikle yüz yüze gelmesi durumunda olduğu gibi maddi imkânların alabildiğine daraldığı süreçte diğer taraf, kanaatkâr bir tutum takınarak hayat arkadaşına destek vermektedir. Maddi imkânın arttığı süreçte de taraflar maddiyattan aldığı güçle hareket etmemekte, aksine maneviyatın icabına göre hareket etme erdemine göre davranmayı sürdürmektedir.⁴⁰

Görüldüğü üzere Taha Abdurrahman'a göre postmodern aileyi mutluluğu keyfe, aileyi de oyuna çevirme felaketinden kurtaracak olan şey onun "huzurlu hayat" idealine tutunması ve bu huzurun da kesintisiz olmasını hedeflemesidir. Bu bağlamda Taha Abdurrahman, huzurun kesintisizliğinden kastın ne olduğunu ve bu kesintisizliğin hangi kavramla ifade edilebileceğini müzakereye koyulur. Ona göre kesintisizliği ifade edecek kavram "devam" da

---

³⁸ Taha, *Modernlik Ruhu*, 168-170.

³⁹ Taha, *Modernlik Ruhu*, 171.

⁴⁰ Taha, *Modernlik Ruhu*, 171-172.

olamaz “beka” da olamaz. Zira “devam/devamlılık”, inkıta içermeyen bir kesintisizliğin varlığına delalet eder, yoksa bu kesintisizliğin başı-sonu olmayan bir sınırsızlıkta olduğuna değil. “Beka” kavramı ise bir sürekliliğe delalet etse de o sürekliliğin bir başlangıcının olmasını olumsuzlamaz, bu yönüyle de başlangıcı olup sonu olmayan sürekliliği ifade eder. Dolayısıyla huzurlu hayatı ideal kılan temel vasıf, onun tazammun ettiği huzurun başı ve sonu olmayacak şekilde bir kesintisizliğe sahip olmasıdır ki bu da “sonsuzluk”tur.⁴¹ Mutluluk idealinde modernitenin ahlaki dinden koparma amaçlı olarak başvurduğu ilkelerden biri olan “dünyaya bağlanma” yani dünyevileşme ilkesine tutunmuş olan postmodern ailenin sonsuzluk idealini temin etmesi ve bu ideali esas alan kesintisiz huzurlu bir hayatı yakalaması imkânsızdır. Zira sonsuzluk idealini idrak edemeyen kişinin bu idealin en üst tezahürü olan kesintisiz huzurlu hayatı ve onun beraberinde getirdiği sonsuzluk idealini yakalaması muhaldir.⁴²

Taha Abdurrahman’a göre bütün bunlar göstermektedir ki moderniteden neşet etmiş olan ve fakat “kişiliksizlik ahlakı” ve “haz ahlakı” ve “oyun ahlakı”nı kuşanmış oluşuna bağlı olarak modern aileden de ayrılan postmodern ailenin temel sorunu, ruhunu taşımak istediği şeylerde, buna imkân verecek şeyi, yani o ruhun özünü yakalayamamış olmasıdır. Zira postmodern aile üst ahlaki ideallerin ruhunu taşımak istemiş ve fakat bunu temin edecek şeyi, yani bu ahlaki ideallerin ruhunun özünü kaçırmıştır. Yüceltici birlikteliğin ruhunu taşımak istemiş ve fakat bunu temin edecek şeyi, yani yüceliğin özünü yakalayamamıştır. Değerli sorumluluğun ruhunu taşımak istemiş, ne var ki bunu sağlayacak şeyi, yani fitratın özüne ulaşamamıştır. Kesintisiz huzurlu hayatın ruhunu taşımak istemiş ve fakat bunu temin edecek şeyi, yani sonsuzluğun özünü kavrayamamıştır. Taha Abdurrahman’a göre özsüz ruh, ruhsuz ceset gibi olacağından, postmodern aile de ruhu olmayan ceset mesabesinde. Zira postmodern ailenin esas aldığı “alçaltıcı birliktelik”, “kulfetsiz sorumluluk” ve “kesintili huzurlu hayat”ın tamamının ortak vasfı ruhsuzluktur. Dolayısıyla da postmodern aileyi tashih etmenin yolu yoksun olduğu bu ruhu ona üflemeden geçer ki bunu yapsa yapsa “ulvilik”, “fitrat” ve “sonsuzluk” değerleri yapabilir.⁴³

Peki bizler bu ahlaki felaketlerden çıkış için gerekli olan gücü nereden alacağız? Taha Abdurrahman’a bu gücü alacağımız yer ahlakıdır. Nitekim Taha Abdurrahman, küreselleşmenin tevlit ettiği ahlaki sorunların üstesinden nasıl gelineceğine ilişkin değerlendirmelerinde, postmodern ailede görülen ahlaki krizi aşma adına da esas alınabilecek

---

⁴¹ Taha, *Modernlik Ruhu*, 171-172.

⁴² Taha, *Modernlik Ruhu*, 174.

⁴³ Taha, *Modernlik Ruhu*, 176.

bir ufuk çizmektedir. Söyledikleri özetle şöyledir: İnsanın sahip olduğu ahlaki duyarlılık/kararlılık, reel durumdan daha etkindir; içinde bulunulan gerçekliğin ifade ettiği zorunluluğa göre de daha mukavemetlidir. Mevcut realite, insanın sahip olduğu realiteye karşı koyma potansiyelini tüketebilecek güce sahip olmadığı gibi içinde bulunulan şartların getirdiği tarihsel zorunluluk da yine insanın bu şartlara meydan okuma takatini tüketecek evsafa olamaz. Bu yönüyle de karşılaşılan evrensel ölçekli sorunlar ve bu sorunlara yaslanan ahlaki meydan okumalar karşısında insanoğlu eli kolu bağlı bir halde oturup alanı bu ahlaki krizlere terk etmemeli, aksine ahlaki değerlerden alacağı güç ve ilhamla bu krizlerin üstesinden gelmeye çabalamalıdır. İnsanoğlu gayretini bu ahlaki krizleri aşma yönünde harekete geçirdiğinde, fitratında var olan ahlaki yetenek sayesinde, modernite-postmodernitenin yol açtığı sorunların tesirini engelleyebilir veya onların mecrasını belli oranda değiştirebilir. Bu kimse hiçbir şey yapamasa bile en azından ahlaki gücü sayesinde bu olumsuzluklara “kendisini bütün yönleri itibariyle bağlamayan bir medeni seçenek” olarak yaklaşma imkânını yakalayabilir.⁴⁴

Sonuç

Moderniteye köklü eleştirilerde bulunmuş ve bir yönüyle moderniteyi yapı bozuma uğratmış bir düşünür olması hasebiyle Faslı mütefekkir Taha Abdurrahman, modernitenin postmoderniteye miras bıraktığı ahlaki felaketler üzerine özgün tespitler serdetmiştir. Taha Abdurrahman’a göre modernitenin postmoderniteye miras bıraktığı en büyük felaket ailede değerlerin ters yüz olmasıdır ve bu ters yüz olma da iki şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki kimliksizliktir. Çünkü aileyi oluşturan bireyler, kendilerini aile içinde ayrıcalıklı kılan ve onlara kişiliklerini ve kimliklerini bahşeden rollerini kaybetmişlerdir. Değerlerdeki tersyüz olmanın ikinci tezahürü ise aile bireylerinin hazcı bir karaktere bürünmüş olması, dolayısıyla da hak talebinin öne çıktığı ve sorumluluk bilincinin geri plana itildiği bir ahlakın aile bireylerine egemen oluşudur. Taha Abdurrahman’a göre postmodern aile itibariyle değerlerin ters yüz olmasının ilk göstergesi olan kimliksizlik felaketine en fazla maruz kalan birey baba iken ikinci göstergesi olan hazcılık felaketine en fazla maruz kalan birey anne/kadın olmuştur.

KAYNAKÇA

Ateş, Muhammet. “Taha Abdurrahman’ın Düşüncesinde Mecâlû’t-tedâvül Kavramı”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/1 (Haziran 2022), 32-46.

⁴⁴ Bkz. Taha Abdurrahman, “Rûhu’l-‘Avleme ve Ahlâku’l-Müstakbel”, *el-Fikru’l-İslâmiyyü’l-Muâsir*, 7/26 (Ekim 2001) 2.

- Celâl, Selîme. “el-Mecâl et-Tedâvülî fî Kırâeti't-Türâs 'inde Tâhâ Abdîrrahman”. *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Lüğât*. Biskra: Câmîatü Muhammed Haydar 20 (Ocak 2017).
- Taha, Abdurrahman. *Modernlik Ruhu: İslami Bir Modernlik İnşasına Giriş*. çev. Mehmet Emin Maşalı-Münteha Maşalı. İstanbul: Pınar Yayınları 2021.
- Taha, Abdurrahman. “Rûhu'l-'Avleme ve Ahlâku'l-Müstakbel”. *el-Fikru'l-İslâmiyyü'l-Muâsir*. 7/26 (Ekim 2001).
- Taha, Abdurrahman. *Tecdîdü'l-Menhec fî Takvîmi't-Türâs*, ed-Dâru'l-Beydâ: el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-Arabî, ts.